

Yanven Lin, O. Lahoda. Aesthetics of masculinity in men's design clothes as scientific problems. – Article.

Summary. *The authors of the article offer a consideration of men's costume in the context of gender identity, which can be identified through the category of "masculinity". The aim of the study is to establish links between the image of the wearer of the suit and the constants of men's clothing, which are mostly associated exclusively with masculine qualities and constitute the meaning of masculinity, its gender implication. The analysis revealed that in its socio-cultural and historical development the design of men's clothing and the formation of men's fashion trends, its aesthetic qualities, are based on the characteristics of a particular socio-psychological type of men, their lifestyle and individual ideological principles of the respective subcultures. The change in the type of media causes changes in the shapes and cuts of the suit, in the principles of its formation, which correspond to the ideas of the aesthetics of masculinity.*

Key words: *design practice, costume wearer, range of clothes, gender identity, masculinity, aesthetics of clothes.*

УДК 159.923.159.98

О. А. Мірошниченко

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки, професійної освіти та управління освітніми закладами
Житомирський державний університет імені Івана Франка
м. Житомир, Україна*

ВІКОВІ ВІДМІННОСТІ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ УКРАЇНСЬКИХ ЗИМІВНИКІВ У ПРОЦЕСІ АДАПТАЦІЇ ДО ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ В АНТАРКТИЦІ

Анотація. *У статті розглядаються вікові відмінності психологічних особливостей українських зимівників, досліджуваних нами протягом десяти років. Актуальність статті базується на тому, що Україна є членом організацій світових спільнот, що досліджують «Білий континент» – Антарктику, проводить наукові дослідження на Українській антарктичній станції «Академік Вернадський», тому проблема адаптації до екстремальних умов перебування в Антарктиді є вкрай важливою для наших зимівників. Проаналізовано наукові розробки вітчизняних та зарубіжних науковців, що займаються проблемою адаптації до життєдіяльності в екстремальних умовах. Уточнено поняття адаптації до життєдіяльності в екстремальних умовах; доведено, що найбільш адаптованою є середня вікова група – особи 35–45 років.*

Ключові слова: *адаптація до екстремальних умов життєдіяльності, психологічні особливості, вікові відмінності, інтра-екстраверсія, нейротизм.*

Завдяки дослідженням шкіл Б. Теплова і В. Небиліцина, Б. Ананьєва, І. Палія та їхніх учнів, В. Мерліна, Е. Климова та їхніх послідовників у сучасній психології, яка займається вивченням психологічних особливостей особистості, а саме темпераменту, виділяють низку різних проблем і напрямів їх вирішення. Одна з проблем стосується аналізу нейрофізіологічних механізмів (загальної активності, емоційності і темпу поведінкових проявів індивіда), які забезпечують адаптацію особистості до умов середовища, що змінюються. Класичні дослідження І. Павлова створили основи для вивчення типів вищої нервової діяльності, на яких ґрунтується формування темпераменту [5]. Такі прояви темпераменту ми розглядаємо як індивідуально-типологічні психологічні особливості, що забезпечують адаптаційну мінливість в екстремальних ситуаціях. Для нашого дослідження такою ситуацією є довготривале перебування на антарктичній станції, де здійснюють свою професійну діяльність українські зимівники. Також неабияку роль у процесі адаптації до екстремальних умов Антарктики відіграють і вікові відмінності працюючих в екстремальних умовах.

Мета статті – проаналізувати теоретичні підходи до вивчення проблеми дослідження адаптації до екстремальних умов життєдіяльності; емпірично перевірити роль вікових відмінностей психологічних особливостей у процесі адаптації зимівників до життєдіяльності на Українській антарктичній станції «Академік Вернадський» на прикладі 10 експедицій. Використано такі матеріали і методи дослідження: *теоретичні* – аналіз, порівняння та узагальнення наукової літератури з проблеми дослідження; *емпіричні* – опитування, спостереження, методика ЕРІ (опитувальник Айзенка).

Поняття адаптації (adaptio – пристосування) має статус загальнонаукової категорії такого роду, що постає на перетинах наук, таких як біологія, психологія, соціологія, фізіологія тощо. У дослідженні вікових відмінностей психологічних особливостей українського зимівника в умовах життєдіяльності в Антарктиці ми спираємося на розуміння психологічної адаптації особистості А. Налчаджяна [4]. Науковець відзначав активну участь свідомості, вплив професійної діяльності людини на середовище та зміну способів власної адаптації відповідно до соціальних умов побуту [4, с. 26]. Вважаємо, що психологічна адаптація – це складне, багаторівневе явище пристосування особи до умов існування (фізичних, соціальних, психологічних), включення особи як у мікро-, так і в макросередовище життєдіяльності. Адаптацію українських зимівників до життєдіяльності в умовах Антарктики ми досліджували через прояви психологічних особливостей у зимівників (а саме ознак темпераменту), а також досліджували роль вікового фактора у процесі адаптації.

На думку О. Міхеєнко, здоров'я людини – це динамічний стан життєдіяльності людини, який характеризується здатністю організму до саморегуляції та самовідновлення, а також станом гармонії як у внутрішньому світі людини, так і в зовнішніх проявах: врівноваженості, гарному настрої, оптимізму [3]. Автор вважає, що соматичне і психічне самопочуття загалом залежать від гармонійної взаємодії всіх елементів організму. Ми погоджуємося з думкою автора, що негармонійність процесів, що здійснюються в організмі, може призводити до порушення адаптаційних процесів, особливо в екстремальних умовах.

О. Тозік, О. Нарскін, А. Босенко звертають увагу на те, що погіршення екологічних умов середовища проживання актуалізувало проблему збереження і зміцнення здоров'я людей. Дослідження показали, що раціонально організовані заняття фізичними вправами є дієвим засобом підвищення адаптаційних можливостей організму. Це підтверджують і наші спостереження за працюючими в екстремальних умовах Антарктики [8].

Л. Бахмутова, досліджуючи психологічні відносини у колективах українських антарктичних зимівників, підкреслює, що процес адаптації до життєдіяльності в екстремальних умовах великою мірою залежить від психологічних особливостей (темпераменту, акцентуації) зимівників та характеру соціальних зв'язків між членами довготривалих експедицій: чим більш стійкими є процеси вищої нервової діяльності, чим вищим є соціальний статус зимівника, тим краще відбуваються у нього процеси адаптації [7].

Проводячи протягом 10 років психологічну діагностику кандидатів до складу Українських антарктичних експедицій, ми виходили з положення, що психологічні особливості зимівників мають відповідати таким вимогам, як: емоційна врівноваженість; висока стійкість до втоми; виразні ознаки сильного, врівноваженого типу вищої нервової діяльності (ознаки сангвінічного або флегматичного темпераменту); високі показники сенсомоторних реакцій, швидкості та стійкості когнітивних процесів [2].

Психофізіологічною основою формування характеру є темперамент, а фізіологічною основою проявів темпераменту – нервові процеси збудження і гальмування, що характеризуються трьома показниками (за І. Павловим) – силою, рухливістю, врівноваженістю. Що стосується аналізу нейрофізіологічних корелятивів темпераменту, то після видатних праць Б. Теплова теорія про чотири типи ВНД відійшла у минуле [6]. У школі Б. Теплова почалась інтенсивна розробка уявлень про властивості нервової системи, які є реалізаторами психодинаміки людської поведінки. У цих працях уточнювалися уявлення про силу, рухливість, врівноваженість нервових процесів, а також були виділені такі нові властивості, як динамічність (легкість генерації збудження і гальмування) та лабільність.

Оскільки нас цікавить дослідження вікових особливостей психологічних відмінностей зимівників, у розподілі досліджуваних за віковими групами ми спиралися на думку К. Крутій та Л. Зданевич, які обґрунтували соціально-психологічну основу для виділення вікових періодів у житті дорослої людини нашого часу [1]. Пропонована науковцями періодизація базується на теорії поколінь, згідно з якою дорослі люди сучасності поділяються на вікові групи залежно від років народження: 1947–1967 р.н. – покоління «Діти переможців», народжені після Другої світової війни (у нашому дослідженні це зимівники 46–63 років); 1968–1987 р.н. – покоління «Х» (у нашому дослідженні це зимівники 35–45 років); 1988–2000 р.н. – покоління «У» (у нашому дослідженні це зимівники 22–34 років).

Емпіричне дослідження проводилось у період з 2011 по 2020 рр. У дослідженні взяли участь зимівники, що виконували професійні обов'язки на Українській антарктичній станції «Академік Вернадський» протягом 12–13 місяців поспіль. Загальна кількість досліджуваних становила 71 особу (з них 69 осіб чоловічої статі, 2 – жіночої), вік респондентів – від 22 до 63 років.

Так, за даними наших 10-річних досліджень, з числа 71 особи зимівників Українських антарктичних експедицій нараховується 53,5% зимівників з вираженими ознаками сангвінічного темпераменту (сильний, врівноважений, рухливий тип нервової діяльності) та 35,4% зимівників флегматичного

темпераменту (сильний, врівноважений, малорухливий тип нервової діяльності). Такі дані відповідають високим вимогам до життєдіяльності в умовах Антарктики.

З метою дослідження вікових особливостей індивідуально-типологічних якостей ми розділили досліджуваних на три вікові категорії: старшу (46–63 років), середню (35–45 років) та молодшу (22–34 років). Представленість осіб з ознаками різних типів темпераментів у зазначених вікових групах наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Представленість осіб різних типів темпераментів у вікових групах

вікові групи	Типи тем-ту	холеричний			сангвінічний			флегматичний			меланхолічний		
		К-сть осіб	% в групі	Заг-ний %	К-сть осіб	% в групі	Заг-ний %	К-сть осіб	% в групі	Заг-ний %	К-сть осіб	% в групі	Заг-ний %
старша (12 осіб)	1	8,3	1,4	3	25,0	4,2	7	58,3	9,9	1	8,3	1,4	
середня (30 осіб)	2	6,7	2,8	19	63,3	26,8	9	30,0	12,7	0	0	0	
молодша (29 осіб)	3	10,3	4,2	16	55,2	22,5	9	31,0	12,7	1	3,4	1,4	
загалом	6	–	8,5	38	–	53,5	25	–	35,2	2	–	2,8	

Серед зимівників старшої групи (12 осіб) представлені 8,3% холериків, 25,5% сангвініків, 58,3% флегматиків, 8,3% меланхоліків. Серед зимівників середньої (30 осіб) та молодшої (29 осіб) груп: холериків відповідно по 6,7% і 10,3%; сангвініків – по 63,3% і 55,5%; флегматиків – по 30,0% і 31,0%; меланхоліків – 3,4% у молодшій групі. Як бачимо, для представників старшої групи більш характерні витримка, стриманість та розважливність флегматиків; для середньої групи зимівників – веселість, рухливість та оптимізм сангвініків. Холеричний темперамент представлений найбільшою мірою серед молодшого покоління, його носії характеризуються запальним стилем поведінки, завзятістю, нестриманістю, що більшою мірою характерне для молодості. Представників меланхолічного темпераменту всього двоє серед учасників експедицій за весь досліджуваний період. Це говорить про те, що представникам такого темпераменту не притаманна схильність до далеких мандрів, важкою є адаптація до екстремальних умов, а життєдіяльність в умовах Антарктики потребує ретельної підготовки.

Наступний крок нашого дослідження – продемонструвати динаміку зміни показників темпераменту (інтро-екстраверсії та нейротизму) протягом зимівлі. Діагностика психологічних показників (зрізи) проводилась нами чотири рази за період зимівлі: на початку експедиції (березень року відрядження), у середині антарктичної зими (червень року відрядження), в період настання антарктичної весни (жовтень року відрядження) та в період антарктичного літа, коли станція відкрита для відвідувачів (січень наступного року). Зміна показників індивідуально-типологічних особливостей зимівників свідчить про їхню адаптацію до життєдіяльності в умовах Антарктики.

У таблиці 2 представляємо результати досліджень за методикою ЕРІ Айзенка, проведеного в зазначені нами періоди адаптації в різних вікових групах. У дужках показано середнє квадратичне відхилення (δ).

Таблиця 2

Динаміка середнього балу показників інтро-екстраверсії та нейротизму (за методикою ЕРІ Айзенка) у вікових групах зимівників

вікові групи	Показники зрізів	Перший зріз (березень року відрядження)		Другий зріз (червень року відрядження)		Третій зріз (жовтень року відрядження)		Четвертий зріз (січень наступного року)	
		інтро-екстраверсія	нейротизм	інтро-екстраверсія	нейротизм	інтро-екстраверсія	нейротизм	інтро-екстраверсія	нейротизм
старша (12 осіб)		12,6 ($\pm 1,47$)	7,6 ($\pm 1,41$)	14,1 ($\pm 1,53$)	9,3 ($\pm 1,65$)	11,4 ($\pm 1,21$)	9,9 ($\pm 1,92$)	12,4 ($\pm 3,32$)	8,0 ($\pm 1,73$)
середня (30 осіб)		14,2 ($\pm 1,68$)	5,9 ($\pm 1,80$)	12,8 ($\pm 1,44$)	7,2 ($\pm 1,77$)	12,4 ($\pm 1,70$)	7,3 ($\pm 1,79$)	12,3 ($\pm 1,59$)	6,3 ($\pm 1,94$)
молодша (29 осіб)		13,2 ($\pm 1,78$)	6,4 ($\pm 1,75$)	12,8 ($\pm 1,79$)	9,9 ($\pm 2,08$)	12,4 ($\pm 1,69$)	7,3 ($\pm 1,80$)	13,3 ($\pm 1,53$)	7,8 ($\pm 2,03$)
загалом (71 особа)		13,3 ($\pm 0,89$)	6,6 ($\pm 0,97$)	13,2 ($\pm 0,92$)	8,8 ($\pm 1,26$)	12,1 ($\pm 0,81$)	8,2 ($\pm 1,32$)	12,7 ($\pm 0,97$)	7,4 ($\pm 1,02$)

Проаналізувавши дані, представлені у таблиці 2, робимо такі висновки. Середні показники інтро-екстраверсії та нейротизму в усіх вікових групах зимівників відповідають ознакам сангвінічного темпераменту (сильна, рухлива, врівноважена нервова діяльність), що відповідає нашим даним про те, що більшість зимівників за досліджуваний період становлять особи сангвінічного темпераменту. Разом із тим спостерігаються як загальна, так і вікова різниця показників інтро-екстраверсії та нейротизму залежно від періоду збору даних.

Так, проаналізувавши вікові показники, робимо такі висновки. Найбільш стабільною за показниками як інтра-екстраверсії, так і нейротизму є середня вікова група (зимівники 35–45 років), що відповідає критеріям відбору до учасників експедицій. Показники такої групи змінюються найменшою мірою. Практично у кожній експедиції такі зимівники становлять більшість.

Що стосується загальних даних у цілому по групі, на початку експедиції показники шкали інтро-екстраверсії є найбільш високими у досліджуваних зимівників, що свідчить про найбільшу екстравертованість, бадьорий настрій, високу комунікабельність та готовність до життєдіяльності в умовах зимівлі. Майже таким цей показник загалом по групі залишається і після першого періоду адаптації (після 3 місяців зимівлі). Через півроку (середина зимівлі) він знижується загалом по групі, оскільки це період найбільш напружених стосунків усередині замкнутого колективу, до того ж це період антарктичної зими, короткого світлового дня, снігових заносів, найбільш низької температури. Зимівники відчувають на собі як метеокліматичні, так і психологічні ускладнення, що певною мірою відображається на показниках їхньої нервової діяльності. Нейротизм у цей період зростає, що свідчить про більш високу напруженість та тривожність. Третій зріз свідчить про те, що загалом по групі нейротизм залишається практично таким же, а інтро-екстраверсія невеликою мірою знижується. На четвертому зрізі спостерігаємо порівняно з початком експедиції незначне зменшення показників інтро-екстраверсії та деяке збільшення показника нейротизму. Такі дані відповідають описаним вище періодичним змінам адаптації.

Висновки. Результати нашого дослідження показали, що адаптація українських зимівників до життєдіяльності в умовах Антарктики має складну побудову та залежить від психологічних якостей і впливу соціально-психологічних, метеокліматичних і природних особливостей. Поряд із загальними закономірностями адаптації ми довели, що адаптація зимівника певною мірою залежить від вікових відмінностей психологічних особливостей зимівників. Найбільш адаптованою у нашій вибірці виявилась середня вікова група – 35–45 років. Така особистість, за нашими даними, має ефективну форму адаптації та активно виконує професійні обов'язки в екстремальних умовах Антарктики. Зимівники такого віку переважно становлять більшість в експедиціях на Українську антарктичну станцію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Крутій К.Л., Зданевич Л.В. Огляд емпіричних досліджень щодо стратифікації сучасного дошкільного дитинства. *Development and modernization of social sciences: experience of Poland and prospects of Ukraine* : collective monograph. Lublin : Izdavnictvo "Baltija Publishing", 2017. Vol. 2. С. 56–71.
2. Мирошніченко О.А. Роль темперамента зимовика в процессе адаптации к условиям жизнедеятельности в Антарктике. *Наука і освіта: журнал науково-практичний. Педагогіка і психологія*. 2016. № 7/СХХХVIII. С. 126–132.
3. Міхеєнко О.І. Конкретизація сутності поняття «здоров'я» як методологічне підґрунтя практики оздоровлення організму людини. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2013. № 2. С. 42–46.
4. Налчаджян А.А. Психологическая адаптация: механизмы и стратегии. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Эксмо, 2010. 368 с.
5. Павлов И.П. Двадцатилетний опыт объективного изучения высшей нервной деятельности (поведения) животных. Москва : Медгиз, 1951. 506 с.
6. Теплов Б.М. Психология и психофизиология индивидуальных различий. Москва : Изд-во Институт практической психологии АПН СССР, 1998. 544 с.
7. Bakhmutova L. Factors and models of interpersonal interaction of participants in long-term Ukrainian Antarctic Expeditions. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools journal*. Volume 36, Number 6, 2019. Pp. 48–55. URL: <http://farplss.org>.
8. Tosik O., Narskin O., Bosenko A. Correction of physical fitness of senior school students living in radiation environment. *Science and Education*, 2018. Issue 7–8. Pp. 98–105.

Е. А. Мирошниченко. Возрастные отличия психологических особенностей украинских зимовщиков в процессе адаптации к жизнедеятельности в Антарктике. – Статья.

Аннотация. В статье рассматриваются возрастные различия психологических особенностей украинских зимовщиков, исследуемых нами в течение десяти лет. Актуальность статьи базируется на том, что Украина является членом организаций мировых сообществ, изучающих «Белый континент» – Антарктику, проводит научные исследования на Украинской антарктической станции «Академик Вернадский», поэтому проблема адаптации к экстремальным условиям пребывания в Антарктике является крайне важной для наших зимовщиков. Проанализированы научные разработки отечественных и зарубежных ученых, занимающихся проблемой адаптации к жизнедеятельности в экстремальных условиях. Уточнено понятие адаптации к жизнедеятельности в экстремальных условиях; доказано, что наиболее адаптированной является средняя возрастная группа – лица 35–45 лет.

Ключевые слова: адаптация к экстремальным условиям жизнедеятельности, психологические особенности, возрастные различия, интро-экстраверсия, нейротизм.

E. Miroshnichenko. Age differences in the psychological features of Ukrainian winterers in the process of adaptation to life in Antarctica. – Article.

Summary. The article deals with age-related differences in the psychological features of Ukrainian winterers studied for ten years. The relevance of the article is based on the fact that Ukraine is a member of the organizations of world communities that explore the “White Continent” – Antarctica, conducts scientific research at the Ukrainian Antarctic Station “Academician Vernadsky”, so the problem of adaptation to extreme conditions in Antarctica is extremely important for our winterers. The scientific developments of domestic and foreign scholars engaged in the problem of adaptation to life in extreme conditions are analyzed. The concept of adaptation to life in extreme conditions is specified; it is proved that the most adapted is the average age group – a person of 35–45 years.

Key words: adaptation to extreme conditions of life, psychological features, age differences, intra-extroversion, neurotism.

УДК 329:323(477)

М. В. Морарь

доктор політичних наук, професор,
професор кафедри суспільно-гуманітарних наук
Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного
м. Мелітополь, Запорізька область, Україна

НАЦІОНАЛІЗМ В ІДЕОЛОГІЇ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

Анотація. Націоналістичний фактор став невід’ємною складовою частиною суспільно-політичного життя в Україні і володіє ефективними важелями впливу на розбудовчі процеси. Як ідейний та суспільно-політичний рух він має своїх виразників в особі партій та організацій.

Наголошується на тому, що явище націоналізму залишається загалом малозрозумілим, а довгі роки дискредитації українського націоналізму виробили у частині населення стійкий комплекс несприйняття його взагалі. Крім того, націоналізм як ідеологія по-різному тлумачиться науковцями. Можна виділити два найпоширеніші погляди. Одні вчені вважають, що націоналізм є виключно позитивним явищем на етапі творення та становлення нової суверенної національної держави. Прихильники цього виходять із твердження, що націоналізм – це народний, прогресивний, революційний рух. Інший підхід до націоналізму як до явища виключно негативного, реакційного, що від’ємно впливає на прогресивний розвиток суспільних відносин. У цьому контексті необхідно чітко розрізняти, якщо націоналізм – це активна позиція патріота стосовно становлення, розвитку й оборони своєї держави в межах її кордонів, то шовінізм – це той же патріотизм і націоналізм, який виходить за межі своєї держави з метою поневолення інших народів чи захоплення чужих земель.

Автор поділяє підхід науковців, котрі вважають, що націоналізм – спосіб життєдіяльності нації, в основі єдності якого покладені три складники, такі як: колективна саморефлексія (національна свідомість); колективна воля (національні прагнення); колективна дія (практика національного самоствердження). Отже, націоналізм як ідеологія є ідейним центром, який узагальнює всі прояви національної активності і спрямовує її в русло розв’язання загальнонаціональних інтересів. Він покликаний дати ідейно-теоретичне обґрунтування необхідності практичної боротьби нації за національне самовизначення та національне самоствердження.